

Parafia Zielonki – tło historyczne i kulturowe

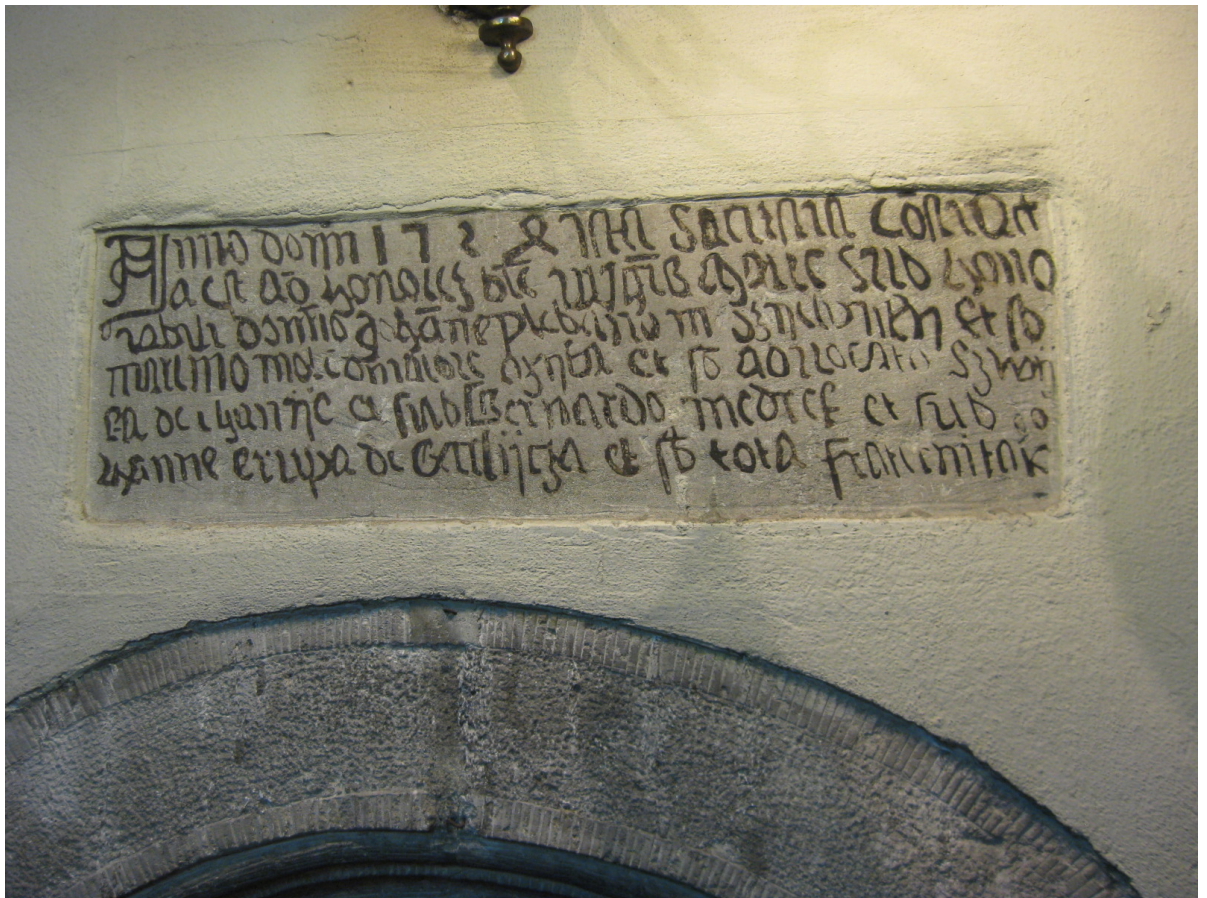
Zielonki to miejscowość położona na północ od Krakowa, w dolinie rzeki Prądnik. Znajduje się w niej murowany kościół parafialny z połowy XVI wieku. Mimo że 8 września 2010 roku obchodzono w nim 750-lecie istnienia parafii, to początki dziejów kościoła są nieznane. Wiadomo, że w 1260 roku zmarł kanonik krakowski Albert, proboszcz łączycycki, który podarował całą wieś kapitule katedralnej¹. W okresie staropolskim w skład parafii wchodziły wsie: Zielonki, Pękowice, Garlica Murowana i Duchowna, Bibice, Witkowice, Tonie, Wola Zachariaszowska i Górka Narodowa. W XVI wieku kościół w Zielonkach został całkowicie odrestaurowany.

Około 1520 roku rozpoczęto budowę murowanej zakrystii. Poświadcza to napis pamiątkowy nad wejściem do zakrystii, na którym widnieje 1524 rok.

---

¹ S. Tomkowicz, *Teka Grona Konserwatorów Galicyi Zachodniej*, t. 2, Kraków 1906, s. 265.

Siedem lat później (23 lipca 1531) kościół przeszedł z rąk kapituły katedralnej na własność Akademii Krakowskiej, za co otrzymała budynek przy ulicy Grodzkiej 57 naprzeciwko kościoła św. Andrzeja, nazywany „Zerwikaptur”².

² W. Gwizdała, *Nad Białuchą*, Zielonki 1983, [maszynopis], s. 163.

Trzy lata później Zielonki przeszły pod władanie kolegiaty św. Anny, co – jak wspominają kroniki parafialne – nie odbyło się z korzyścią dla kościoła, gdyż stale rezydujący w Krakowie proboszcz nie troszczył się należycie o stan duchowy parafii i budynków parafialnych³.

---

³ Ibidem.

W wyniku III rozbioru Polski parafia Zielonki znalazła się w granicach cesarstwa austriackiego. Czternaście lat później (1809 rok), na skutek wojny francusko-austriackiej nastąpiło przyłączenie całej parafii do Księstwa Warszawskiego. Na mocy decyzji kongresu wiedeńskiego z roku 1815 parafia Zielonki została przedzielona granicą austriacko-rosyjską. Na terenie Cesarstwa Rosyjskiego znalazły się Garlica Duchowna i Wola Zachariaszowska, zaś pozostała część parafii pozostała w Austrii. Ostatecznie te dwie miejscowości zostały w osiem lat po kongresie (1823 r.) przyłączone do parafii w Korzkwi⁴.

Lata 60. i 70. XIX wieku to czas odzyskiwania przez parafię zielonecką samodzielności. 16 stycznia 1878 roku przybył do Zielonek nowy proboszcz – Piotr Kwieciński (dotychczasowy biskupi komisarz przy zgromadzeniu sióstr urszulanek), co oznaczało, że od tej pory Zielonki miały być parafią niezależną od kolegiaty, a pleban miał mieszkać na miejscu⁵. Zanotował wówczas w kronice, że mieszkańcy Zielonek chętnie korzystają ze strojów krakowskich podczas świąt kościelnych⁶, co jest praktykowane do dzisiaj.

Warto wspomnieć, że pierwszą procesję Bożego Ciała w niezależnych od parafii św. Anny Zielonkach (a więc w 1878 r.) poprowadził ksiądz prałat Albin Dunajewski, co dowodzi bliskich związków z odległym o kilka kilometrów Krakowem, choć zdarzały się i głosy, że Kraków ma zły wpływ na rozwój duchowy parafian⁷. Mimo tego następca księdza Kwiecińskiego, Jan Michalik, wystarał się o założenie w swojej parafii Kółka Różańcowego i Bractwa Trzeźwości, które w momencie największego rozkwitu przekroczyło liczbę dwóch tysięcy członków⁸.

W pierwszej połowie lat 80. XIX wieku przeprowadzono generalny remont kościoła, podczas którego między innymi położono na wysokości 8,25 m obecny do dziś drewniany

---

⁴ B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich 968-1939*, [w:] „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 21 (1970), s. 346.

⁵ Archiwum Parafii Zielonki [dalej: APZ], *Kronika Kościoła Parafialnego w Zielonkach od roku 1878*, t.1, s. 8.

⁶ Ibidem, s. 32.

⁷ Podobnie w 1963 r. bp Julian Groblicki notuje: *Na życiu religijnym parafii znać swoisty wpływ miasta z jego atrakcjami. Ujawnia się to na odcinku duszpasterstwa młodzieżowego szczególnie niekorzystnie. Wymaga to specjalnie roztropnego przeanalizowania problemu.* – por.: APZ, *Kronika Kościoła Parafialnego w Zielonkach od roku 1878*, t.1, s. 60; Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie [dalej: AKMKr], Akta Parafialne [dalej: APA] sygn. 355, *Sprawozdanie z wizytacji kanonicznej 1963 r. parafii Zielonki*, k. 42.

⁸ APZ, *Księga bractwa trzeźwości*.

strop. Po zakończeniu prac, 25 października 1885 r., wspomniany biskup Albin Dunajewski dokonał konsekracji kościoła wraz z ołtarzem św. Anny⁹.

W tym czasie na terenie parafii działało również Bractwo św. Anny, istniejące od XV wieku i kultywujące tradycje związane z oddawaniem czci patronce kościoła kolegiackiego¹⁰, funkcjonowała kaplica w Witkowicach oraz powstały szkoły (Zielonki, Bibice i Tonie), czytelnia ludowa i kaplica w Bibicach, w której można było sprawować niedzielne msze święte¹¹.

Wiek XX i odzyskanie niepodległości okupione było wieloma cierpieniami parafian. W ostatnich latach XIX wieku zbudowano we wszystkich miejscowościach parafii, za wyjątkiem Garlicy Murowanej, murowane forty, wchodzące w obręb tzw. Twierdzy Kraków. Niestety, wybuch pierwszej wojny światowej sprawił, że na podstawie tzw. rewersów demolacyjnych (*demolitionsbefehl*) wsie nadgraniczne, których domy ograniczały pole widzenia fortów, miały zostać wyburzone, ludność wysiedlona, a drzewa wycięte. Taki więc los spotkał wszystkie domy, które leżały na północ od zabudowań fortecznych. Nie poprzestano na tym i zabudowania leżące w promieniu kilkuset metrów na południe, wschód

⁹ APZ, *Kronika Kościoła...*, s. 60.

¹⁰ W latach 1800 – 1918 wieku do bractwa zapisały się 562 osoby. Za: APZ, *Xięga bractwa św. Anny*.

¹¹ W. Gwizdała, op. cit., s. 196.

i zachód również zostały zburzone. Na gruzach domów mieszkańcy parafii Zielonki, w trzecim roku wojny, odbudowywali swoje mieszkania¹².

Sama wielka wojna wiązała się dla Zielonek ze stacjonowaniem oficerów armii austro-węgierskiej na plebanii i w co zamożniejszych budynkach sąsiadujących. W tym okresie miały miejsce akcje wandalskie: zrabowano dzwony, które przetopiono na armaty, oraz zniszczono zabytkowe akta parafialne. Żołnierze cesarsko-królewskiej armii podarowali także kilkusetletnią figurkę Matki Boskiej do stojącej nad Białuchą kapliczki, wystrugali pamiątkowy krzyż i wyszyli pamiątkowy obrazek z wizerunkami dowódców armii¹³.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości i odparciu wojsk bolszewickich, proboszczem został trzydziestodwuletni ksiądz Jan Buda, administrujący parafią w latach 1926-1943. Końcówka jego życia przypadła na trudny okres okupacji hitlerowskiej. Niestety, zgodnie z obecnym stanem wiedzy nie zachowały się żadne dokumenty poświadczające jego działalność w parafii.

Traumatyczne przeżycia roku 1939 nie ominęły także Zielonek. Ze wsi pięćdziesięciu siedmiu żołnierzy brało udział w kampanii wrześniowej, z czego trzech zginęło, a szesnastu dostało się do niewoli. Po klęsce Polski część z nich działała w konspiracji¹⁴. Wedle zapisków dziejopisarza wsi Władysława Gwizdały (również żołnierza września), ksiądz Jan Buda w pierwszych dniach wojny zażartował sobie z wkraczających Niemców, wychylając się przez plebańskie okno. Ci natychmiast wywlekli go z plebanii i chcieli rozstrzelać. Porzucili jednak ten zamiar na widok kapłańskiej sutanny i ukarali niepokornego księdza aresztem w piwnicy w centrum Zielonek¹⁵. Z podań przekazywanych ustnie wynika, iż ówczesny proboszcz wiele czasu poświęcał, aby zwierzęta, porzucone przez uciekającą przed Niemcami ludność, nakarmić i zabezpieczyć także parafię od rabunku¹⁶. Umiera jednak w roku 1943, nie doczekawszy wolnej Polski.

Należy wspomnieć, że lata II wojny światowej to także okres działalności oddziałów partyzanckich w Zielonkach¹⁷, a także prześladowań, takich jak zastrzelenie ukrywającej się Żydówki, mieszkańca Józefa Biernata czy cierpienia głodu spowodowanego kontyngentami

---

¹² W. Urban, *Wieś podkrakowska w dobie nowożytnej (Dzieje Bibic w latach 1475-1918)*, Kielce-Kraków 1976, s. 128.

¹³ W. Gwizdała, op. cit., s. 181-183.

¹⁴ W. Gwizdała, op. cit., s. 272.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Relacja świadka Mariusza Zielińskiego z dn. 5.02.2014 r.

¹⁷ W. Gwizdała, op. cit., s. 275-313; relacja świadka Józefa Sikory z dn. 7.11.2014 r.

żywnościowymi¹⁸. W pamięć współczesnych zapadły wydarzenia z 25 X 1944 r., kiedy Niemcy aresztowali dziesięć osób – wśród nich Józefa i Agatę Gwizdałów, podejrzanych o przynależność do AK – z czego połowę rozstrzelano¹⁹.

Po śmierci księdza Jana Budy 20 stycznia 1943 roku, do Zielonek został delegowany Adam Zięba. Ta ważna dla zieloneckiego kościoła postać urodziła się w 1907 roku w Niegowici. Po ukończeniu gimnazjum w Bochni został przyjęty do seminarium, które ukończył w marcu 1934 roku. W przedostatnim roku wojny namawiał swoich parafian do udzielenia pomocy wszystkim, którzy zostali wysiedleni po powstaniu warszawskim:

Dominica IV Adventus - 24 XII 1944

Dzisiaj wigilia przed Bożym Narodzeniem – zwracam się z gorącą prośbą do parafian – przyjmijmy wysiedlonych do stołu wigilijnego i w czasie świąt – wspomnijmy o wszystkim – wszak to rodacy, którzy zostali wyrzuceni ze swoich ognisk rodzinnych i potrzebują od nas pomocy²⁰.

(Ogłoszenia parafialne z 24 XII 1944 r.)

Rok 1947 to początek rozbudowy kościoła w Zielonkach. Od strony północnej wyburzono gotyckie boczne wyjście z kościoła i postawiono kaplicę na planie kwadratu. Inicjatywa ta została podyktowana rosnącą liczbą parafian – z danych sporządzonych podczas wizytacji biskupich wynika, że parafia zielonecka w roku 1954 liczyła około 5010 osób²¹, zaś dziewięć lat później 5074 osoby²². Według relacji Antoniego Orzechowskiego, w pracę zaangażowana była duża grupa parafian, a budowniczych rekrutowało się na zasadzie *kto będzie*²³. Kaplica, wykonana według projektu S. Swiszczyńskiego²⁴, została poświęcona Matce Boskiej

¹⁸ W. Gwizdała, op. cit., s. 295.

¹⁹ Ibidem, s. 311.

²⁰ Ibidem, 24 XII 1944. Wątek ten potwierdza również świadek Józef Sikora w swojej relacji z dn. 7.11.2014r.

²¹ W. Gwizdała, op. cit., s. 193.

²² Zielonki – 1771 osób, Garlica Murowana – 367, Witkowice – 974, Bibice cz. 3/4 - 811, Tonie cz. 2/3 – 1029, Pęgowice cz. 3/4 - 122. AKMKr, APA, sygn. 355, Zaświadczenie o liczbie wiernych w parafii Zielonki z dn. 4 września 1963, k. 50.

²³ A. Orzechowski, op. cit.

²⁴ APKr 29/1431/323, nr arch. 273., Skoroszyt parafii p.w. św Anny Zielonki, gmina Zielonki, l. 1963-1973, k. 115.

Częstochowskiej, a następnie Matce Boskiej Zwycięskiej, co wiązało się z umieszczeniem wewnątrz obrazu Najświętszej Panny pod takim wezwaniem²⁵.

Obraz Matki Boskiej Zwycięskiej, który od 1949 roku znajduje się w kaplicy zieloneckiej, pochodzi z wojennego szlaku Drugiej Baterii Pierwszego Pułku Artylerii Polowej Pierwszej Samodzielnej Brygady Strzelców, stacjonującej w 1941 roku w Szkocji. Wówczas wykonano kopię małego obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej oraz sukienkę złożoną z koralu i orderów ofiarowanych przez żołnierzy. Na skrzydłach tryptyku widzimy herb Szkocji i Polski. Autorem projektu był podchorąży Edward Chyliński, którego podpis widnieje w prawym dolnym rogu obrazu. Żołnierze złożyli wówczas ślubowanie przekazania obrazu po wojnie do jakiegoś zrujnowanego kościoła. Po zakończeniu działań wojennych, 4 października 1947 r. obraz został przetransportowany przez ppłk. Władysława Passendorfera z ołtarza głównego kościoła w San Andrews do Krakowa. Tam pół roku później złożono go na ręce ks. kardynała Adama Sapiehy, a ten umieścił go na okres maja w ołtarzu głównym kościoła Mariackiego na Rynku Głównym²⁶.

---

²⁵ W. Gwizdała, op. cit., s. 192.

²⁶ [Historia obrazu Matki Boskiej Zwycięskiej], maszynopis oprawiony w ramy, wiszący w kaplicy MB w Zielonkach, [dostęp: 11.02.2015].

10 lipca 1949 r. uroczysty orszak ruszył z kościoła Mariackiego do Zielonek i wprowadzono obraz do nowo zbudowanej kaplicy, którą rok później poświęcił książę kardynał Adam Sapieha²⁷. Obecnie obraz nadal znajduje się w kaplicy, którą nazywa się kaplicą Matki Boskiej Zwycięskiej, a po obu stronach obrazu umieszczone są wota dziękczynne. W 2014 roku obraz został poddany konserwacji w pracowni Muzeum Archidiecezjalnego.

W okresie PRL zostały również zbudowane otaczające kościół kaplice różańcowe. Wielką troskę ks. Adam Zięba przykładął do kultywowania lokalnych zwyczajów, co skutkowało zbieraniem przez niego strojów krakowskich (ratowanych w ten sposób przed pochówkiem

---

²⁷Ibidem.

z ciałem właścicieli). W planach było także założenie muzeum regionalnego, jednak niezgoda władz i śmierć inicjatora sprawiły, że zielonecką Izbę Regionalną udało się otworzyć dopiero w 2014 roku.

W styczniu 1963 r. w zieloneckiej świetlicy umieszczonej nad pocztą, podczas spotkania towarzyskiego, krzyż wiszący na ścianie został sprofanowany poprzez złamanie i wrzucenie do śmietnika. Wydarzenie to zostało zapisane w pamięci zielonczan, a sam krucyfiks wisi obecnie oprawiony w drewnianą ramkę w kaplicy Matki Boskiej.

W roku 1966 dobudowano od zachodniej strony kościoła modernistyczne (autorstwa A. Mazura)²⁸ wejście z nowym, powiększonym chórem i nowymi, trzydziestojednogłosowymi organami firmy Tadeusza Rajkowskiego z Włocławka. Na jego dachu ustawiono metalową dzwonicę z zamontowanym elektrycznym mechanizmem rozhuśtującym. Zawieszane są tam trzy dzwony: najmniejszy nosi imię Archanioła Gabriela, średni świętego Wojciecha, a największy – Matki Boskiej Częstochowskiej.

---

²⁸ APKr 29/1431/323, nr arch. 273, Skoroszyt parafii... k. 115.

Po śmierci księdza Adama Zięby (1979 r.) przy kościele została wybudowana nowa, obecnie funkcjonująca plebania, która zastąpiła XIX-wieczny budynek znajdujący się po wschodniej stronie świątyni oraz XX-wieczną wikarówkę. Od 1996 roku położono chodnik procesyjny dookoła kościoła, położono ogrzewaną posadzkę, wyremontowano dach kościoła, wyburzono białe mury okalające plac przykościelny, położono alejki z kostki betonowej na cmentarzu oraz w 2000 roku położono nową polichromię wewnątrz kościoła, czemu towarzyszyło także otynkowanie większości ścian zewnętrznych budynku. W 1998 roku

odsłonięto także pomnik papieża Jana Pawła II na pamiątkę XX rocznicy rozpoczęcia jego pontyfikatu. W ostatnich latach zmieniono również boczny ołtarz św. Anny, zastępując wizerunek patronki parafii obrazem Jezusa Miłosiernego pędzla Adolfa Hyły.

Obecnie do parafii należą wsie: Zielonki, Garlica Murowana i Pękowice. W XIX wieku, na skutek podziałów rozbiorowych, Wola Zachariaszowska i Garlica Duchowna zostały przyłączone do parafii w Korzkwi. W XX wieku od Zielonek zostały odłączone miejscowości: Górka Narodowa (lata 20.), Bibice (1982 r.), stanowiące część Krakowa Witkowice (2000 r.) oraz ostatnio Tonie (I dekada XXI w.)

Jan Bulak, 2016 rok.